

Alexandrina IONIȚĂ, Irina CROITORU

BOLI, DOFTORI ȘI DOFTORII ÎN MOLDOVA (II) CIUMA ȘI CALINTIRUL – PRETEXT AL RĂSCOALEI BERBANILOR DIN IUNIE

Revenind la terifianta boală – nici chiar astăzi eradicată, în ciuda progreselor din științele medicale ale ultimului secol – încercăm să reconstituim mozaicul informațional, desigur, tot pe baza *corpus*-ului întocmit de Ioan Caproșu și E. Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, în 4 volume (Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008: vol. I și II, 2009: vol. III și IV). Vestea reapariției molimei în Moldova avea un efect psihosocial devastator și numeroși contemporani preferau să noteze evenimentul, considerat important, pe cărțile pe care le citeau cel mai mult sau pe care le îndrăgeau, astfel încât cei ce le vor urma *să știi*. Adeseori, raportarea diverselor evenimente se făcea în mod ferm la epidemia ce trecuse de curînd și trebuia să rămînă de neșters în memoria colectivă: expresiile *la anul... au fost ciumă, cînd au fost ciuma, în vremea ciumii* etc. reprezintă etalonul de maximă seriozitate, la fel ca sintagma *în vremea lui...* (urmează numele domnului țării).

De data aceasta, ne vom opri asupra celor opt însemnări, din perioada iunie-iulie 1819, păstrate pe diverse cărți, ce leagă ciuma din acest an și carantinele de răscoala împotriva domnitorului Scarlat Callimachi (1812-1819) și vom prezenta cititorului evenimentul nu sub aspectul istoric, ci din perspectiva contemporanilor și a judecății lor.

De mai bine de o jumătate de secol, în capitala Moldovei exista un spital, care funcționa pe lângă mănăstirea Sf. Spiridon ca instituție publică, ce se bucura de sprijinul mai tuturor domnitorilor de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, a marii boierimi și a negustorilor înstăriți, așa cum atestă încă o parte din zidurile păstrate, dar, cu siguranță nu făcea față în cazul răspîndirii molimei. Din antichitate, autoritățile au procedat la înființarea unor corpuri spitalicești situate de regulă la marginea colectivității, numite carantine. O astfel de carantină exista în toate punctele de vamă și, desigur, și la Iași.

Despre ciuma din vara anului 1819 și carantina din capitală s-au păstrat informații pe mai multe cărți: *Divanul* lui Dimitrie Cantemir (1698), *Ceaslov* (1763), *Codice miscelaneu...* (1802), niște *Minee* (1779),

Evhologhion (1811), *Evanghelie* (1812), *Psaltire* (1817), și pe mai multe documente din Biblioteca Academiei (Î, III, 452-455).

Corelînd informațiile, aflăm pe scurt desfășurarea evenimentelor: duminică, în ziua de 8 iunie 1819, o parte dintre locuitorii Iașilor s-au răscolat împotriva domnitorului Scarlat Callimach și au atacat curțile domnești. Din porunca domnitorului, arnăuții au deschis focul asupra mulțimii și au fost cîteva zeci de victime.

Din nota anonimă de pe *Ceaslov*, aflăm cauza răscoalei din capitală: doctorul Perer (!), încă neidentificat, care foarte probabil era atunci medicul curții domnești și medic șef al Spitalului, căci altfel nu ar fi avut autoritatea profesională necesară, declarase epidemie de ciumă („*pentru calintirurile ce pusăsi prin ieș pentru presupusul ciumii*”, Î, III, 452). Prin urmare, erau înființate mai multe carantine în oraș, desigur cu acordul stăpînirii. Un document de la BAR menționează că răspunderea proclamării epidemiei o au „*vodă cu boierii Ieșului*” (Î, III, 455), ceea ce conduce la gîndul că s-a întrunit Divanul, iar decizia îi aparținea, lucrul fiind de prea mare importanță ca să fie luată decizia doar de medicul curții. Or, în astfel de momente se răspîndea panica și orice activitate înceta, mulți dintre locuitori refugîindu-se în afara orașului, după cum ne arată și *Decameronul* lui Boccaccio, însă pentru Italia, în secolul al XV-lea. Departe de a avea scopul de igienizare, de oprire sau de control al contaminării, carantinele (calintirurile) aveau o proastă reputație, foarte probabil din cauza corupției din aceste puncte zise sanitare. Nota păstrată pe *Evanghelie*, în chiar ziua izbucnirii *zorbei*, menționa „*rălile urmări ce se face prin carantinile ciumii*”, deci autorul ei nu avea nici un fel de încredere în eficiența lor sanitară.

Părerea autorului însemnării este exprimată ferm: ciumă nu era, înființarea carantinelor a fost un pretext ca banii rezultați din carantine să fie scoși din țară de domnitor. Se pare că vînzarea calintirurilor aducea domnitorului incredibila sumă de 100.000 de lei (documentele BAR, Î, III, 455), atunci cînd la cumpărarea unei *Liturghii* participau cu cîte un leu nu mai puțin de

cinci persoane, cu doi lei o persoană, cu 10 parale patru persoane, cu 20 de parale o persoană, și au mai fost încă doi contribuabili, rămași anonimi, cu sume neidentificate (vezi însemnarea din 15 iunie 1819, *Ibidem*, 454). Se pare, însă, că nu numai ciuma ori banii rezultați din vânzarea carantinelor au provocat nemulțumirile *zurbagiilor*, ci și *jăcurile* agăi (șeful poliției) Alecu Mavrocordat, care, de frică, s-a refugiat în casa vistier-nicului Sandu Sturdza.

Norodul pare să fi avut o „*jalbă ca să să jăluiască*” (BAR, 455), dar aceasta, dacă a existat în formă scrisă, ceea ce este foarte probabil, nu a mai ajuns la domnitor, care a poruncit închiderea porților. Înarmați *cu ce a avut* fiecare ori numai „*cu pietri*”, *berbanții* nu au avut nici o șansă în fața arnăuților, care au început *a bati* cu *armile*. Numărul victimelor rămîne neclar, dar au fost morți și răniți de ordinul zecilor: pe nota de pe *Ceaslov* sunt menționați 66 de morți, iar pe cea din *Codice* se specifică: „*ș-au căzut din norod, cu tot cu răniți, piste patruzăci de suflete*”. Autorul însemnării de pe *Codice* pare să fi avut oarecare simpatie pentru răsculați, căci sugerează inegalitatea armelor în lupta dintre arnăuții cu puști și *berbanții* cu pietre („*norodul nici măcar o dată n-au împușcat din arme*”, Î, III, 453).

La *zurbalic* au participau „*mahalații din mahalile*”, pe care autorul notei îi deosebește de *tîrgoveți* „*care era sudiți, supuș la alti stăpîniri*” și de *prostime*. Nu avem nici o informație despre conducătorii acestei *zorbe*, dar par să fi fost oameni cu destulă știință de carte, căci i-au îndemnat pe *zurbagii* să ia prizonier pe însuși mitropolitul țării, Veniamin, (*Codice*, „*luat de norod făr-de-voie*”). Mai precis, se pare că vodă a refuzat tratativele cu *golani* (*Psaltire*) și abia atunci a fost adus mitropolitul, „*ca să scoată pre vodă din curți*” (BAR, 455). Se pare, după un document BAR, că planul răsculaților includea însăși pedepsirea domnitorului, după ce mitropolitul l-ar fi adus la tratative („*ca să scoată pre vodă din curți, să ie-l dii pre mîna lor*”). Cu privire la rolul mitropolitului Veniamin, avem însă două versiuni: nota de pe *Codice* precizează că acesta a reușit să scape cu fuga, fără a mai ajunge în fața domnitorului pentru a pleda cauza *berbanților*, și nota băcanului de pe documentul BAR, care precizează că Preasfințitul *au stătut*, „*și au făcut pace și s-au liniștit*”, deci a avut un rol important în tratativele finalizate prin înfrîngerea aceluia *mari zurbalic*.

Curțile domnești fiind închise, orașul a fost cutreierat și stăpînit, se pare, vreme de cîteva zile, de *ceti*, „*ca să dei foc tîrg(u)lui*” (*Ceaslov*). Dughenile au fost închise, iar activitatea economică a fost pentru moment întreruptă. Ce a ars, case boierești ori case negustorești, cu sau fără dughene, nu știm, după cum nu aflăm din aceste însemnări de pe cărți vechi nici durata răscoalei. Asupra începutului ei, ziua de 8 iunie 1819, avem con-

firmarea din toate sursele menționate mai sus, în afara de documentele BAR, care sunt datate 12 iulie 1819, însă nici una nu precizează durata zaverii decât în mod vag. Pe *Codice* este notat că „*turburarea a ținut de duminică pînă luni sara spre marți și s-au mai ostit*”, deci după două zile s-a domolit, dar nu știm dacă a și încetat. Pe *Psaltire*, scrie că a ținut de pe 8 pe 15 iunie, deci o săptămînă.

Din Iași, se pare că *zurba* s-a extins, după trei-patru zile, împotriva ispravnicilor din alte tîrguri ale Țării Moldovei, la Focșani, Galați, Fălciu și Botoșani (*Ceaslov*), dar a trecut la fel de repede cum a izbucnit, fără a schimba nimic din starea lucrurilor. La două săptămîni de la începerea *zurbei*, în ziua de 20 iunie, Scarlat Callimach primește solia de mazilire și este înlocuit la domnie de Mihail Șuțu (1819-1821); firmanul avea data de 12 iunie și, cu siguranță, răscoala din 8-15 iunie nu avea nici o legătură cu decizia sultanului de schimbare a domniei.

Răscoala locuitorilor din mahalale și a unor supuși străini din capitala Moldovei, considerată de contemporani ca o *zaveră*, o *zurba* (*zorba*), *zurbalic mari* și chiar *răsboiu*, participanții fiind numiți *zurbagii*, *berbanți* și chiar *golani*, neînarmați și neorganizați fiind, a fost înfrîntă de trupele înarmate ale domniei fără eforturi deosebite. Pretextul care a servit pentru declanșarea revoltei din Iași, *falsa ciumă* și *falsele calintiruri*, nu pare să fi fost real, pentru că mai multe mărturii contemporane de pe cărți vechi, menționate în *corpus*, arată că în luna următoare, în Moldova a fost o epidemie de ciumă („*omor de ciumă... și au murit mulțime de suflete*”, Î, III, 456), deci medicul pare să fi avut semnale reale ale unei viitoare molime sau coincidența a venit să-i salveze onoarea pentru posteritate, în fața acuzației de corupție.

Cît despre modul în care erau denumiți de contemporani răsculații, sensul termenului *zurbagii* (*gălăgioși*, *puși pe chef*, *scandalagiu* etc.) este cunoscut de toată lumea. Arhaismul ngr. *berbantis* (*bărbat tînăr și superficial*, *afemeiat*, *crai*, *pus pe petrecere* etc.) arată și el un anumit dispreț și ar putea sugera că, în mare parte, tinerii au fost cei care au organizat (ineficient !) și au participat la isprava terminată cu pierderea afitor vieți omenești, fără nici o finalitate constructivă.

Desigur, aici au fost corelate numai însemnări incomplete, chiar vagi, adeseori contradictorii, cu privire la *zurbalicul* declanșat sub pretextul ciumei la Iași, la 8 iunie 1819, ele alcătuiind un tablou credibil, care, pentru a deveni și istoric, trebuie completat cu informații din sursă mult mai sigură decît subiectivele însemnări de pe manuscrise, acestea avînd doar misiunea de a sublinia o altă modalitate de abordare.